

УДК 343.1

О. А. Моргунов

СУТНІСТЬ І ЗМІСТ ПРАВОВИХОВНОЇ РОБОТИ В ОРГАНАХ ВНУТРІШНІХ СПРАВ

Постановка проблеми. Окремі аспекти правовиховної роботи в органах внутрішніх справ досліджували П. Білий, Н. Горбатюк, Ю. Грошевий, В. Кікоть, П. Макушев, В. Мухін, С. Сливка, В. Темченко. Однак практичний досвід діяльності органів внутрішніх справ у сучасних умовах свідчить про необхідність наукового осмислення стану та шляхів підвищення правосвідомості працівників органів внутрішніх справ (далі – ОВС). При цьому йдеться про необхідність проведення комплексного дослідження назрілих як теоретико-методологічних, так і суто практичних проблем із цього питання.

Метою статті є уточнення сутності й змісту правовиховної роботи в органах внутрішніх справ. У зв'язку із чим планується з'ясувати соціальний зміст виховання, охарактеризувати правове виховання як процес формування правової свідомості особистості, встановити результат правового виховання працівників органів внутрішніх справ, розглянути правове виховання працівників ОВС у широкому й вузькому розумінні, визначити мету, цілі, завдання та зміст виховної роботи працівників органів внутрішніх справ, встановити її основні закономірності.

У цілому виховання розглядається як процес формування особистості або окремих її якостей, збагачення й удосконалення її суб'єктивно-особистісного та духовного світу [1, с. 58]. У вузькому соціальному змісті під вихованням розуміється спрямований вплив на людину з боку суспільних інститутів із метою формування в неї певної системи знань, поглядів, переконань і моральних цінностей [2, с. 17].

Виклад основного матеріалу. Виступаючи різновидом виховання, правове виховання як процес формування правової свідомості особистості є організованим, систематичним впливом на свідомість людини, спрямованим на розвиток певних якостей особистості, необхідних для виконання правових норм, уміння правильно оцінювати правову дійсність, а також здатності якісно здійснювати свої правові обов'язки. Це система заходів, спрямованих на інтеграцію у свідомість особистості правових норм, ідей, принципів, що відбивають цінності світової й національної культури [3, с. 456].

Щодо діяльності працівників органів внутрішніх справ значимість та особливість правового виховання полягає в тому, що воно виступає невід'ємною частиною їх професійного виховання, покликаною через формування необхідних правових знань, правових установок і правомірних дій домогтися якісного виконання оперативно-службових завдань. Виховна робота в сучасних умовах спрямована на таке:

- формування в співробітників комплексу громадянських, моральних, духовних та інших професійно значимих якостей, обумовлених потребами оперативно-службової діяльності;
- підготовку співробітників, здатних реалізувати завдання охорони правопорядку в умовах демократичного суспільства, готових дотримуватися конституційних прав людини й громадянина та на практиці здійснювати їх ефективний захист;

– забезпечення високої антикорупційної стійкості співробітників і надійного імунітету до професійної моральної деформації особистості.

Результат правового виховання працівників органів внутрішніх справ знаходить своє відбиття в рівні їх професійної правосвідомості та правової культури, що певною мірою характеризує стан законності. Отже, чим вищий рівень правосвідомості та правової культури співробітників ОВС, тим більш гарантоване дотримання законності. Крім того, рівень розвитку правової свідомості в кожного співробітника ОВС може бути певною мірою загальною характеристикою його професіоналізму. Розвинена правова свідомість дозволяє співробітникові ОВС правильно сприймати й переробляти нормативну правову інформацію, оцінювати свої дії та дії інших людей із точки зору їх відповідності чинному законодавству, визначати конкретні завдання, обирати законні засоби їх досягнення.

Правове виховання, як і виховання в цілому, може бути розглянуте в широкому й вузькому розумінні. У широкому розумінні правове виховання розуміється як виховання особистості оточуючим середовищем у цілому – всією юридичною практикою та поведінкою людей у правовій сфері. Це вплив усіх правових факторів соціального життя (об'єктивних і суб'єктивних) на формування в індивідів та соціальних груп певних правових якостей, що відповідають досягнутому в суспільстві рівню правосвідомості й правової культури. У вузькому розумінні правове виховання відрізняється своєю спрямованістю на підвищення правової культури та розвиток правової свідомості окремої особистості або окремої соціальної групи. Це цілеспрямований, повсякденний, систематичний вплив юридичної теорії й практики на свідомість людини з метою виховання в неї відповідного рівня правосвідомості, культури та зразкової правомірної поведінки. Правове виховання працівників органів внутрішніх справ доцільно розглядати саме як цілеспрямовану, систематичну діяльність державних органів, громадських організацій, вплив юридичної теорії та практики на свідомість працівника з метою виховання й формування в нього професійного рівня правосвідомості.

Отже, правове виховання працівників органів внутрішніх справ являє собою цілеспрямовану діяльність усіх суб'єктів виховного процесу щодо формування в них професійної правосвідомості як чіткої системи правових знань, поглядів, уявлень, потреб, установок і переконань, які відбивають їх ставлення до права й забезпечують бездоганне особисте дотримання нормативних правових актів.

Мета, цілі, завдання та зміст виховної роботи працівників органів внутрішніх справ зумовлюються конкретно-історичною ситуацією, політикою держави, реальними подіями, інтересами й потребами суспільства, а також відповідними нормативно-правовими актами, що містять у собі головні вимоги до їх діяльності.

Метою правового виховання працівників органів внутрішніх справ є формування професійної правосвідомості та підвищення на цій основі професійно-правової культури, досягнення відповідності інтересів, моральних мотивів, вчинків, поведінки працівника вимогам, що виникають у процесі його практичної діяльності зі зміцнення правопорядку й боротьби зі злочинністю. Формування професійної правосвідомості передбачає глибоке з'ясування сутності й соціального призначення законності в суспільстві, діяльності органів внутрішніх справ, а також

вироблення в кожного співробітника ОВС міцних навичок свідомої правомірної поведінки під час виконання службових обов'язків, прагнення до свідомого, сумлінного дотримання законності [4, с. 26–28].

Загальні виховні впливи на правосвідомість працівників органів внутрішніх справ із використанням сучасних організаційно-правових і психолого-педагогічних технологій передбачають таке:

- набуття нормативно-правових знань як необхідної умови дотримання законності, правильного використання наданих прав під час виконання відповідних обов'язків;
- формування ставлень (як оцінювальної категорії) до правових вимог, що приводить до утворення усвідомлених переконань у правильності й необхідності прийнятих правових приписів;
- прищеплювання усвідомлених, заснованих на нормативних правових актах дій, які співробітник ОВС сприймав би як належні через те, що формальна необхідність виконувати закон перетворилася на його внутрішню потребу.

Цілі виховної роботи досягаються й реалізуються за допомогою вирішення таких завдань:

- виховання поваги до прав і свобод людини, її гідності, усвідомлення ролі працівників ОВС у реалізації й забезпеченні її прав і свобод;
- формування державно-правового світогляду співробітників ОВС на основі державності, патріотизму, вірності присязі, виконання норм Кодексу честі працівника органів внутрішніх справ України, Етичного кодексу працівника органів внутрішніх справ України;
- мобілізація на успішне вирішення оперативно-службових завдань, зміцнення законності та службової дисципліни;
- виховання поваги до історії, культури, мови, традицій;
- формування здорового морально-психологічного клімату в колективі;
- виховання професійних якостей, необхідних для усвідомленого виконання службових обов'язків, у тому числі в екстремальних умовах;
- підвищення психологічної стійкості до моральних, психічних і фізичних навантажень у процесі виконання службових обов'язків;
- формування й підтримка позитивної суспільної думки про діяльність ОВС, підвищення авторитету та престижності професії.

Основними принципами правового виховання працівників органів внутрішніх справ є такі:

- державно-професійна спрямованість виховання в процесі службової діяльності;
- науковість, заснована на передових досягненнях гуманітарного знання;
- комплексний підхід до виховання співробітників ОВС, спираючись на досягнення практичної психології, новітніх психотехнологій;
- вимогливе й поважне ставлення до співробітника ОВС, спираючись на позитивні якості особистості;
- індивідуальний підхід до правового виховання співробітників з урахуванням особистісних, мотиваційно-вольових якостей;
- єдність, погодженість і наступність у виховній діяльності суб'єктів виховання [5, с. 49].

Виховній роботі властиві такі основні закономірності:

– відповідність цілей і завдань, змісту й методики правового виховання типу держави, характеру економічних, політичних, соціальних і духовних основ суспільства;

– вибір засобів, форм і методів правового виховання, адекватних цілям і завданням виховної роботи, індивідуальним особливостям співробітника, рівню його розвитку та морально-психологічним характеристикам [5, с. 50].

Зміст правового виховання відбиває його цілі й завдання та спрямовується на їх досягнення. Під змістом правового виховання розуміють відповідну систему знань, навичок, способів діяльності, відносин, якостей і рис особистості, які повинні опанувати співробітники ОВС відповідно до поставлених цілей і завдань [5, с. 48]. У сучасних умовах, коли держава звертається до духовних цінностей, почуття національної гідності, патріотизму, як ніколи виникає необхідність проведення активної виховної роботи серед співробітників ОВС. Саме вона спрямовується на вирішення одного з найважливіших питань, що постають перед правоохоронними органами сьогодні: сформувати позитивний образ співробітника ОВС, який правильно розуміє суть суспільних перетворень, основних цінностей та готовий твердо стояти на захисті державних інтересів.

У зв'язку з розмаїттям сучасних концепцій, різними підходами до визначення цілей і завдань виховання різні підходи склалися також до розгляду змісту правового виховання. Виходячи з того, що результатом правовиховної роботи є соціальний розвиток співробітника ОВС, який передбачає позитивні зміни в його поглядах, мотивах і реальних діях, можна умовно виділити три групи виховних завдань, орієнтованих на результат виховання особового складу. Перша група завдань пов'язується з формуванням гуманістичного світогляду. Під час їх вирішення відбувається процес інтеріоризації загальнолюдських цінностей, формування в співробітника ОВС гуманістичних поглядів і переконань. Друга група завдань нерозривно пов'язується з першою та спрямовується на формування установок і мотивів правової поведінки. Третя група завдань передбачає створення умов для реалізації цих мотивів і стимулювання правомірної поведінки співробітників. Відповідно до цих завдань визначається зміст і вибудовується організація правовиховної роботи.

Підбиваючи підсумки, зазначимо такі основні моменти, що відбивають процес правового виховання та сприяють удосконаленню професійної правосвідомості й підвищенню правової культури працівників ОВС.

Формування та розвиток у працівників органів внутрішніх справ високих професійних якостей об'єктивно передбачає відповідність цьому завданню змісту й організації виховного процесу. Професійні якості фахівця не можуть бути виховані, якщо процес виховання не має науково обґрунтованого характеру, професійної спрямованості, якщо змістовна сторона виховних впливів характеризується розпливчастістю. Тому відповідність цілям і завданням правового виховання працівників органів внутрішніх справ є одним із найважливіших аспектів професійного виховання.

Правове виховання безпосередньо залежить від відповідності соціальної практики та характеру (спрямованості, змісту) виховного впливу на працівників органів внутрішніх справ. Виховний процес супроводжується тим, що людина мислить і діє, отримує знання й здобуває практичний досвід, засвоює норми й правила

соціальної поведінки та відразу застосовує їх на практиці. Водночас відмітимо, що зміст і методика виховання не дадуть бажаних результатів без урахування індивідуальних особливостей працівників ОВС та їх колективів. Виховні впливи ніколи не проєктуються на свідомість людей механічно. Вони переломлюються крізь внутрішній світ, погляди, відносини, інтереси, життєвий досвід працівників ОВС. Врахування своєрідності внутрішнього світу кожного співробітника як об'єкта виховного впливу вимагає організації таких заходів, зміст і методика яких забезпечує глибоке засвоєння наукової теорії, а також практичних дій, що розвивають найкращі риси характеру. Тому відповідність виховних впливів індивідуальним і груповим особливостям працівників ОВС, їх внутрішнім позиціям та рівню розвитку є однією з визначальних закономірностей процесу виховання.

Ефективність правового виховання залежить від сукупної дії об'єктивних і суб'єктивних факторів. До суб'єктивних факторів, як відомо, відносяться вихователі й вихованці, взаємодія між ними, усталені відносини, психологічний клімат у колективі тощо. Об'єктивні фактори відбиваються через загальні умови виховання (соціальні, економічні, побутові тощо). У кожному конкретному випадку складне переплетення цих факторів надає процесу правового виховання свого неповторного характеру.

Правове виховання здійснюється в усіх сферах діяльності працівників органів внутрішніх справ, тому воно передбачає застосування різноманітних засобів і методів впливу. Такі методи й засоби виявляються ефективними лише тоді, коли вони становлять систему – комплекс взаємозалежних і взаємообумовлених заходів. На цій підставі єдність, гармонійний взаємозв'язок усіх засобів і методів правомірно вважати одним з основних факторів впливу на процес правового виховання працівників органів внутрішніх справ.

Ефективність правового виховання безпосередньо пов'язана з тим, якою мірою працівники ОВС залучені до активної службової діяльності, що зумовлює динамічність формування необхідних особистісних і професійних якостей. Тому одним із факторів підвищення ефективності правовиховного процесу є залежність його результатів від ступеня правової активності співробітників.

Процес правового виховання здійснюється в тісній єдності з навчанням працівників органів внутрішніх справ. Із загальної теорії управління відомо, що якщо обидва процеси відбуваються в нерозривній єдності, то зниження або підвищення ефективності одного з них негайно позначається на іншому. Виховання поліпшує навчання, прокладає шлях до більш успішного виховання. У разі, якщо ці зв'язки порушуються, виникають серйозні ускладнення, які несприятливо позначаються як на навчанні, так і на вихованні особистості.

Ефективність процесу правового виховання залежить від дотримання принципу єдності виховання й самовиховання. Правове виховання безпосередньо залежить від ступеня інтенсивності виховання й самовиховання. Самовиховання залежить від змісту життя та діяльності працівників органів внутрішніх справ, їх інтересів і прагнень. Самовиховання сприяє вихованню та є одночасно його результатом. Для успіху самовиховання важливо, щоб співробітник навчився правильно оцінювати себе, міг визначити в себе позитивні якості й недоліки, а також був спроможним переборювати ті перешкоди, які заважають реалізувати власні життєві плани.

Ефективність правового виховання залежить від якості виховного впливу. Виховний вплив на працівників органів внутрішніх справ передбачає цілеспрямовану організацію їх діяльності, спілкування, систематичного та планомірного розвитку інтелектуальної, емоційної й вольової сфер правової свідомості відповідно до поставленої мети. Попри те, що соціальні ролі учасників правовиховного процесу нерівнозначними, співробітник взаємодіє з керівником свідомо, що надає виховним відносинам суб'єктно-об'єктного характеру.

Ефективність правового виховання багато в чому залежить від інтенсивності та якості взаємин між самими співробітниками. Взаємовиховання впливає на розвиток особистості саме тому, що виховують колеги й друзі. У цьому випадку мета та зміст правового виховання не лише краще розуміються, а й сприймаються не критично та відразу.

Практика правовиховної роботи підтверджує винятково важливу роль виховного впливу на співробітників особистості керівника. Цей стійкий, істотний зв'язок, що відбиває залежність результативності виховання від авторитету, педагогічної культури й майстерності вихователів, чіткої організації професійної діяльності, є також одним із важливих факторів правовиховного процесу.

Висновки. Таким чином, розглянуто основні фактори, які впливають на ефективність змісту й форм правового виховання працівників органів внутрішніх справ, діють не розрізнено, а в тісному взаємозв'язку: чим більше реалізується будь-який із них, тим більше можливостей утворюється для реалізації інших. Вони проявляються як основні тенденції розвитку процесу виховання в цілому.

Література

1. Глоссарий современного образования / под общ. ред. Е.Ю. Усик. – Х. : Изд-во НУА, 2007. – 524 с.
2. Кистяковский Б.А. Избранное : в 2 ч. – 2010. / Б.А. Кистяковский. – М. : Российская политическая энциклопедия, 2010. – Ч. 2. – 1029 с.
3. Большой юридический словарь / под ред. А.Я. Сухарева, В.Е. Крутских. – 2-е изд., перераб. и доп. – М. : Инфра-М, 2003. – 704 с.
4. Сливка С.С. Професійна культура працівників міліції : [монографія] / С.С. Сливка. – Львів : Львівський ун-т внутр. справ, 1995. – 94 с.
5. Воспитательная работа с личным составом в системе Министерства внутренних дел Российской Федерации : [учебник] / под общ. ред. докт. пед. наук, докт. юрид. наук, проф. В.Я. Кикотя. – М. : ЦОКР МВД РФ, 2009. – 480 с.

Анотація

Моргунов О. А. Сутність і зміст правовиховної роботи в органах внутрішніх справ. – Стаття.

З метою уточнення сутності та змісту правовиховної роботи в органах внутрішніх справ у статті з'ясовується соціальний зміст виховання. Правове виховання характеризується як процес формування правової свідомості особистості, встановлюється результат правового виховання працівників органів внутрішніх справ. Правове виховання працівників органів внутрішніх справ розглядається в широкому й вузькому розумінні. Визначаються мета, цілі, завдання та зміст виховної роботи працівників органів внутрішніх справ, встановлюються її основні закономірності.

Ключові слова: правовиховна робота, органи внутрішніх справ, виховання, правове виховання, правосвідомість, працівники органів внутрішніх справ.

Аннотация

Моргунов А. А. Сущность и содержание правовоспитательной работы в органах внутренних дел. – Статья.

С целью уточнения сущности и содержания правовоспитательной работы в органах внутренних дел в статье выясняется социальное содержание воспитания. Правовое воспитание характеризуется

как процесс формирования правового сознания личности, устанавливается результат правового воспитания сотрудников органов внутренних дел. Правовое воспитание сотрудников органов внутренних дел рассматривается в широком и узком значении. Определяются цели, задачи и содержание воспитательной работы сотрудников органов внутренних дел, устанавливаются ее основные закономерности.

Ключевые слова: правовоспитательная работа, органы внутренних дел, воспитание, правовое воспитание, правосознание, сотрудники органов внутренних дел.

Summary

Morgounov O. A. The essence and meaning law-educational work in law enforcement agencies. – Article.

In order to clarify the nature and content law-educational work in law enforcement agencies in the article it turns out the social content of education. Legal education is characterized as a process of forming a legal consciousness of the individual, result set of legal education of law enforcement officers. Legal education of policemen seen in broad and narrow sense. Defined goal, goals, objectives and content of the educational work of police officers, set its basic laws.

Key words: law-educational work, police, education, legal education, justice, law enforcement officers.

УДК 343.915

М. О. Пасека

ДЖЕРЕЛА КРИМІНАЛІСТИЧНО ЗНАЧУЩОЇ ІНФОРМАЦІЇ ПРО ОСОБУ НЕПОВНОЛІТНЬОГО ПРАВОПОРУШНИКА ТА ЇЇ ВИКОРИСТАННЯ НА СТАДІЇ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

Постановка проблеми. Вважаємо, що криміналістично значуща інформація використовується з метою розкриття й розслідування злочинів, розшуку осіб, що його вчинили, та обрання найефективніших тактичних прийомів проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій під час розслідування. Така інформація про особу неповнолітнього правопорушника має бути отримана своєчасно та в обсязі, що дозволить слідчому повно, всебічно та об'єктивно встановити всі обставини розслідуваного суспільно небезпечного діяння. Своєчасність та повнота отриманої інформації про особу неповнолітнього правопорушника, а в подальшому можливість її використання під час досудового розслідування та судового розгляду залежать від правильного визначення джерел, із яких така інформація може бути отримана. Поняття «інформація» використовується й досліджується в різних галузях науки, проте єдиного універсального його визначення на сьогодні не вироблено [1, с. 85].

Стан дослідження. Визначенню понять «інформація» та «криміналістично значуща інформація» присвячено праці П.Д. Біленчука, В.В. Бірюкова, В.О. Конової, Є.Д. Лук'янчикова, М.В. Салтєвського, В.В. Тіщенка та інших.

Формулювання цілей статті. Мета статті висвітлити класифікацію джерел криміналістично значущої інформації про особу неповнолітнього правопорушника й напрями її реалізації на стадії досудового розслідування та показати вплив криміналістично значущої інформації на ефективність розслідування та розкриття злочинів, вчинених неповнолітніми.

Виклад основного матеріалу. Процес розслідування будь-яких правопорушень є різновидом пізнавальної діяльності слідчого, сутність якої полягає у виявленні